Міністерство освіти України
Рівненський державний гуманітарний університет
Рівненський інститут слов'янознавства
Київського славістичного університету
Міжнародний економіко-гуманітарний
університет ім. С.Я. Дем'янчука

Слов'янські мови та літератури: історія, сучасний стан та перспективи розвитку

Матеріали міжвузівського семінару

Рівне – 2007

ББК 80.4
С 48
УДК [811 + 82] = 16

Слов'янські мови та літератури: історія, сучасний стан та перспективи розвитку. Матеріали міжвузівського семінару. – Рівне: РДГУ, 2007. – 238 с.

У збірнику вміщено статті з актуальних проблем славістики викладачів та студентів – учасників Міжвузівського славістичного семінару. Основні теми поданих публікацій стосуються питань історії, сучасного стану та тенденцій розвитку слов'янських мов і літератур (зокрема української, російської, польської та чеської), а також методики їх викладання.

Упорядники - кандидат філологічних наук, доцент
Самборська І.М.
кандидат філологічних наук, доцент
Сербіна Т.Г.

Відповідальний за випуск - кандидат філологічних наук, доцент
Сербіна Т.Г.

Друкується за рішенням Вченої ради
Рівненського державного гуманітарногоуніверситету
(протокол № 3 від 26 жовтня 2007 року)

Матеріали публікуються в авторській редакції.

19. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К.: Основи. – 1983. – 126 с.
20. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. – К., 2002. – С. 529.
21. Жулинський М. Талант, що прагнув до зір. Передмова. Хвильовий М. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – т.1 – С. 5-43.

Нестерук С.М.
(Рівненський державний гуманітарний університет)

«НЕОМІФОЛОГІЗМ» В КОНТЕКСТІ ХУДОЖНІХ ПОШУКІВ ПИСЬМЕННИКІВ XX СТОЛІТТЯ

Сучасний літературний процес характеризується складною взаємодією багатьох формально-змістових чинників, що призвело до формування поетики “неоміфологізму”, характерною рисою якої є активне використання легендарно-міфологічних структур. За змістовими характеристиками більшість традиційних образів легендарно-міфологічного походження є своєрідними типами або психологічними моделями поведінки, які відображають екзистенційні аспекти індивідуального або колективного буття. Подібні структури схильні до досить високого рівня семантичної універсалізації, в результаті якої вони сприймаються в читацькій свідомості як образи-символи (знаки, поняття, емблеми), що стають багатозначними при їх включенні в свідомість іншої культурно-історичної епохи. Найочевиднішим результатом такої рецепційної універсалізації є розширення змістовної сюжетної схеми, ускладнення диференційних характеристик з погляду синхронії та діахронії його функціонування.

Цей процес не є обов’язковим для всіх традиційних образів, деякі з них уже від моменту первинного розвитку протообразу були скеровані на формалізований розвиток, головною роллю якого є орієнтація на принцип циклізації (Прометей, Гуллівер, Робінзон, Шерлок Холмс). Об’єднувальною детермінантою в таких творах є загальновідома репутація персонажа, який своїми діями чи знаковим ім’ям сприяє утворенню в читацькій свідомості асоціативно-символічних зв’язків між зразком та його новим продовженням

Сучасне літературознавство вимагає нових продуктивних підходів, які б, зокрема, дали змогу виявити глибинні зв'язки художнього тексту з міфологією (використання міфологічних мотивів, традиційних образів, архетипів, певних матричних сюжетів тощо). Чимало дослідників, використовуючи досвід попередників: міфологів М. Еліаде, О. Лосєва, Я. Голосовкера; літературознавців М. Потебні, Є. Мелетинського, Н. Фрая, Е. Кассірера, В. Топорова, К. Леві-Строса, культуролога К. Г. Юнга застосували подібну методологію щодо зарубіжної літератури,

Легендарно-міфологічні зразки завдяки драматизму завжди провокують реципієнта на зближення, порівняння, протиставлення нового варіанта традиційної структури з її інваріантом, що дає змогу оцінити бінарність традиційного і оригінально-авторського рівня. Подієва структурованість традиційного сюжетно-образного матеріалу часто передбачає поліваріантність функціонування в різних національних літературах, що веде за собою не просто розвиток певних сюжетних колізій, але їх морально-психологічну драматизацію, висунення нетрадиційних мотивів, перенесення загальновідомих сюжетних схем на матеріал конкретної національно-історичної чи культурно-психологічної дійсності, осучаснення проблематики, а в деяких випадках і розщеплення єдиної структури на поліваріантні сюжетні ходи і мотивування ("агасферівський комплекс", архетип тіні, мотив договору людини з дияволом,).

У новому культурно-історичному контексті загальновідомі міфи й легенди підлягають прямому чи опосередкованому осучасненню, набувають національно-психологічних характеристик народу, що їх запозичує. У результаті цього здійснюється процес онтологічної перевірки подієво-семантичних домінант традиційних структур.

Сучасна людина, завдяки глибокому закоріненню міфу у своїй свідомості, архетипності мислення, використовує міфологеми й архетипи переважно позасвідомо, як один із засобів порозуміння зі світом. Міфотворчість у нашому випадку полягає насамперед у факті використання окремих міфологічних концептів, образів, мотивів для розбудови певної онтологічної моделі.

Поліфункціональність традиційних сюжетів зумовлена тим, що за своєю смисловою значущістю вони є відкритими художніми системами, які не тільки демонструють очевидні зв'язки із

сприймаючою реальністю, але є іманентними стосовно суспільного буття структурами, що характеризуються комплексом основних і допоміжних функцій.

У процесі осучаснення проблематики легендарно-міфологічних структур відбувається руйнування дистанції між протосюжетним хронотопом і змістовими координатами епохи-реципієнта. Складна часова модель світу у новому літературному контексті проектується як незавершене теперішнє, що ціннісно взаємодіє із усталеним минулим. Аксіологічний аспект морально-психологічних домінант використовуваного зразка переноситься з абсолютного минулого на недосконале і незавершене теперішнє, виявляючи в ньому суттєві проблеми й стани.

У літературі XX ст. подібні структури часто виконують функцію морально-психологічних моделей, що мають чітко виражені гносеологічну, прогностичну, поведінкову та аксіологічну функції. Активність міфологічних і легендарних сюжетів зумовлена, з одного боку, загальновідомістю використовуваних культурних зразків і багатозначністю їх структурно-змістовних характеристик; з іншого — підкресленою актуалізацією позачасових координат традиційних сюжетів, перенесенням художньої уваги з розроблення подієвого плану на всебічне дослідження світоглядних і моральних мотивувань “канонічних” ситуацій. Завдяки цьому у творі формується багатошаровий асоціативно-символічний підтекст, що встановлює змістовні зв’язки і перегуки конкретно-історичного, національного з універсальним, усечасовим.

Соціально-ідеологічний контекст епохи, що запозичує, провокує змістовні характеристики, які потенційно присутні в традиційному матеріалі, включаючи їх саме у духовну свідомість часу. Іноді це здійснюється через накладання універсальних колізій на модельовану реалістичну дійсність, в інших випадках — включенням у традиційний матеріал актуальних для епохи-реципієнта символів, алюзій, ремінісценцій. Ці дуже різні прийоми контамінації сучасного і вічного зближуються не тільки актуалізацією традиційного хронотопу, а й створенням місткого мотиваційно-психологічного простору, який, акумулюючи досвід багатьох поколінь, має очевидну орієнтацію в майбутнє.

Явище повторюваності найвиразніше простежується в розгляді закономірностей функціонування традиційних структур

“по висхідній”, тобто від окремої інтерпретації до певної множини творів, що використовують один і той же сюжет. Тільки в цьому випадку виявляються характеристики, які властиві традиційному матеріалові та мають відносну стійкість. Іншими словами, дослідження закономірностей еволюції конкретної традиційної структури в літературі XX ст. завжди має враховувати тенденції її функціонування в попередні культурно-історичні епохи.

Еволюція подібних структур у літературі позначена суттєвою активністю “пам’яті” протосюжету (сюжету-зразка), який цілком чи у формі системи сюжетних елементів входить до складу традиційної сюжетної схеми, специфіка трансформації якої регулюється мотивуваннями і характеристиками, що містяться в ній. Саме так традиційні структури активно запобігають ерозії загальнокультурної пам’яті, виступають стабілізуючим компонентом її змістового обсягу.

Питання про специфіку трансформації образу Дон Жуана в літературі не є новим чи мало розробленим. Різних аспектів переосмислення функціонально-сутнісних характеристик образу невтомного шукача любовних насолод торкалися у своїх працях численні дослідники, серед яких є вагомий доробок і представників східнослов’янської науки про літературу (Л. Агапової, М. Амусіна, Є. Волощук, Д. Затонського, Н. Мазепи, А. Нямцу, А. Очмана та інших). Утім поза увагою науковців залишилися деякі істотні грані процесу трансформації цієї естетичної сутності (проблеми жанрології, вплив „великих” мистецьких систем та художніх стилів тощо), заакцентувати які ми й маємо намір у межах цього наукового викладу.

Оскільки на тлі низки пізніших жанрово-родових модифікацій теми іспанського звабника своєю первинністю, неперервністю і тривалістю розвитку вирізняється драматична донжуаніана, саме вона дає найповніше уявлення про специфіку трансформації, що її образ середньовічного перелюбника зазнав у літературі Новітньої доби загалом.

Основні шляхи трансформації образу Дон Жуана в драматургії XX ст. пролягають у тих самих напрямах, що й в епічній (ліро-епічній) традиції відповідного періоду, і пов’язані передусім з адаптацією:

1) системи часопросторових (а також національно-культурних та соціопобутових) параметрів цього традиційного матеріалу до буттєвих реалій середовища-реципієнта;

2) комплексу психоповедінкових (ментально-психологічних, поведінково-мотиваційних тощо) та аксіологічних характеристик власне образу Дон Жуана.

Один із найяскравіших прикладів такого способу переосмислення сутнісних характеристик образу знаменитого перелюбника в драматичній донжуаніані XX ст. подає комедія швейцарського письменника М. Фріша „Дон Жуан, або Любов до геометрії” (1953, друга редакція – 1972).

Свою версію світової теми про Дон Жуана М. Фріш розв’язує у формі п’єси-параболи. Зберігаючи традиціоналізовані часопросторові параметри матеріалів про легендарного перелюбника, швейцарський письменник надає їм умовно-архаїзованого характеру: місцем дії твору стає Театралізована Севілія, часом – Епоха красивих костюмів. Завдяки такому типові хронотопної організації твору у версії М. Фріша відбувається накладання “великого” і “малого часу”, і художня реальність п’єси перетворюється на модель сучасного авторові суспільства, у межах якої скоцентровані та художньо загострені ті ж явища і конфлікти, що існували й у синхронній письменникові дійсності.

Відповідно до параболічності подієвого плану твору та свого ідейного задуму М. Фріш, зберігаючи первинні соціопобутові та національно-історичні виміри образу Дон Жуана, істотно оновлює комплекс його ментально-психологічних характеристик. У п’єсі швейцарського письменника колишній брутальний перелюбник постає як інтелігент XX ст., уособлення чару насамперед чоловічої інтелектуальності й чоловічого розуму, потенційно здатного підірвати світобудову [3, 82], а не лише примітивної чоловічої сексуальності, як це здебільшого траплялося у традиції попередніх століть.

Відмовляючись у такий спосіб від стереотипізованого уявлення про систему ціннісних орієнтацій знаменитого життєлюба й адаптуючи ментально-психологічні характеристики цього популярного персонажа середньовічної міфології до тих змін, що сталися у структурі особистості людини XX ст., М. Фріш показує Дон Жуана, сферою екзистенційних зацікавлень якого є інтелектуальна діяльність, а не безкінечний пошук нових чуттєвих насолод. Враховуючи специфіку побутових звичаїв доби, драматург змальовує героя стародавніх переказів не як вільного “мисливця” за жінками, а, порушуючи

“стереотип спілкування”, як принадний об’єкт для сексуального полювання жіноцтва, жертву приписів соціально-обрядового регламенту та побутових стереотипів чоловічої поведінки. У такий спосіб М. Фріш порушує надзвичайно актуальну для мистецтва XX ст. проблему збереження сутнісної ідентичності індивіда, об’єктивна наявність якої в системі особистісних характеристик ренесансного героя визначала перманентну конфліктність його взаємин із суспільством. За своїми ідейно-естетичними характеристиками варіант традиційної структури має відповідати логіці еволюції персонажів у новій культурно-історичній дійсності, не допускається і повне руйнування основних характеристик загальновідомого матеріалу (виняток становлять апокрифи і пародії). У більшості нових версій традиційного сюжетно-образного матеріалу в трансформованому вигляді зазвичай зберігаються істотні риси загальновідомих ситуацій і мотивувань, які гарантують їх пізнавання для читача, що є вихідною передумовою для встановлення характеру переосмислення класичних зразків.

Акумулюючи в різних аспектах багатовіковий досвід людства, традиційні сюжети й образи в новій соціально-історичній та культурній дійсності спочатку пристосовуються до вимог іншого національного середовища, а потім переходять на вищий, порівняно з попередніми інтерпретаціями, ідейно-тематичний рівень сприйняття, моделювання і пізнання дійсності. Завдяки високому ступеневі концентрації соціально-етичних універсалій в традиційних структурах вони сприяють створенню в контексті літературного твору своєрідної “програми” можливих дій індивіда в тій чи іншій екзистенційній ситуації. У цьому особливо важливу роль відіграє принципова багатофункціональність традиційного матеріалу, яка найчіткіше виявляється при впливі на нього колізій і проблем нового часу. З одного боку, традиційні сюжети є своєрідною формою універсальної пам’яті, яка зберігає й осмислює загальнолюдський досвід (величезна кількість життєвих ситуацій колись, хай і в інших умовах і формах, вже виникала перед людством, яке було змушене виробити своє ставлення до них); з іншого — етична імперативність більшості легендарно-міфологічних структур при накладенні її на реалістично-життєподібний план літературного твору формує особливу систему ціннісних орієнтирів.

Наявність у структурі твору загальних етичних координат істотно посилює аксіологічні критерії поведінки особистості, яка в конкретних життєвих ситуаціях або підноситься над буденністю, або демонструє духовну невідповідність тим ідеям і уявленням, носієм яких є традиційний персонаж. Не випадково письменники часто використовують прийом порівняння своїх героїв з легендарно-міфологічними, літературними та історичними персонажами. Завдяки таким зближенням у творі виникають додаткові асоціативні перегуки сучасного та вічного, реалістично-життєподібного плану з його загальнокультурним змістом.

Цей прийом досить активний у фантастичних версіях міфів і легенд, які лежать за межами їх реалістичних пояснень, одночасно наближуючи надзвичайне до зрозумілого і буденного. Використовуваний у таких випадках прийом ретрополяції дає змогу істотно активізувати принцип комбінаторності сюжетних колізій у традиційних структурах, змінювати їх смислову орієнтацію аж до створення апокрифічних версій [2, 6]. Поєднання легендарно-міфологічного матеріалу з реаліями певного історичного контексту припускає надання міфологічним антиноміям переконливого соціально-історичного та психологічного пояснення, руйнує стереотипи їх тлумачення. Іншими словами, між різними культурно-історичними шарами вселюдського мислення виникає своєрідний діалог, який сприяє глибинному проникненню в закони розвитку обох реальностей. Несподіваний сюжетний хід, придуманий письменником, не тільки дає псевдонаукове пояснення загальновідомих ситуацій, але й частково визначає напрями подальшої еволюції традиційної структури [2, 4].

Змістова багатозначність класичних сюжетів дає їм змогу вступати в процесі творчого перероблення в різні структурно-змістовні зв’язки, внаслідок чого в новому варіанті формуються оригінальні подієві домінанти. Слід наголосити, що більшість версій традиційних сюжетів та образів у літературі XX ст. орієнтовані переважно на сучасність. Це означає, що конкретне трактування сюжету завжди прямо чи опосередковано пов’язане з проблематикою епохи-реципієнта, тому його потрібно розглядати не як абстрактний художній експеримент, а як реакцію автора на деякі події та процеси конкретно-історичної дійсності [1, 4].

Конкретний традиційний сюжет після певного періоду функціонування набуває стабільних формально-змістовних

характеристик, які визначають специфіку його читацького

сприйняття. До того ж смисловий обсяг традиційних сюжетів орієнтований на їх початкові характеристики, і культура використовує їх як своєрідні художні емблеми. Загальновідома структура в певному сенсі втрачає здатність до подальшого проблемно-тематичного розвитку й стає літературним штампом. Однак у якийсь момент функціонування традиційного матеріалу з'являється інтерпретація, що робить неможливим або небажаним використання загальновідомих сюжетних колізій і мотивів.

У літературі XX ст. традиційні сюжети функціонують зберігаючи національну своєрідність протосюжету, демонструють тенденцію до принципової інтернаціоналізації своїх формально-змістових характеристик. Загальновідомість традиційних структур і універсалізація їх проблематики визначають те, що різні національні культури звертаються до них у певні історичні епохи.

Література

1. Нямцу А.Е. Идеи и образы Нового Завета в мировой литературе. – Черновцы: Рута, 1999. – Ч. 1. – 328 с.
2. Нямцу А.Е. Поэтика традиционных сюжетов. – Черновцы: Рута, 1999. – 176 с.
3. Фриш М. Дон Жуан, или Любовь к геометрии. – Москва, Просвещение, 1967.

Матвейчук М.И.

(Ровенский государственный гуманитарный университет)

ЛИРИЧЕСКАЯ ПРОЗА О ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ

В советской литературе, начиная примерно с конца 50-х-начала 60-х годов XX ст., происходит интересный процесс - лиризация эпических характеров, эпических произведений, что не только не приводит к нарушению достоверности изображаемого материала, но, наоборот, способствует более тонкому проникновению в душу современника, в мир его дум, чувств.

Лирическое начало проникает и в военную прозу. Наступил момент, когда несколько ослабело тяготение к панорамности в

ЗМІСТ

Передмова 3

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Воробьева Л.М. Слово и его значение: к вопросу о внутренней форме слова 6
Чеберяк А.М. Комунікативні ролі автора і адресата у реалізації мовленнєвого жанру „відкритий лист" 9
Мандрик Н.В. Джерела східнослов'янських граматичних традицій (XI – XIII ст.) 13
Самборская И. Н. Функционирование образных архетипов в современном русском языке 17
Сербина Т.Г. Приемы использования логоэпистем в русскоязычных газетах Украины 21
Совтис Н. М. Фонетична й грамматична адаптація українських лексичних запозичень до норм польської літературної мови 26
Смерчко А. А. Авторська трансформація фразеологізмів 29
Кондзеля Е. С. Перформативы как средства выражения побудительности в русском и польском языках 33
Степанова О. І. Про деякі параметри зіставних досліджень (на матеріалі української та російської мов) 37
Мединська Н.М. Вираження семантики дистрибутивності в дієсловах з подвійними префіксами в сучасній українській та російській мовах 40
Шульжук Н.В. Основні питання лінгвістичної теорії діалогу 44
Щербачук Н. П. Особливості функціонування та морфологічне вираження детермінантів у діалогах 48
Вовчук Н.И. Коннотативность поэтических новообразований ... 51
Лукашенко Ю. Національно-культурна специфіка номінацій жінки в польській розмовній мові 57
Ващук К. Емоційно-експресивна лексика у польській пресі 61
Сорока М. Віддієслівні іменники у сучасній польській мові (структурно-семантична та стилістична характеристика) 66
Любінська Н. Парадигматичні відношення дієслів руху в сучасній польській мові 70

Дем'яненко І. Фразеологія польського студентського сленгу (на матеріалі словника Kaczmarek L., Skubalanka T., Grabias S. Słownik gwary studenckiej. -Lublin, 1994) 74
Мичко І. Особливості вживання числівників у конфесійному стилі 78
Глодовська О. Мовні особливості казок О.С.Пушкіна 81
Примак Е. Речевой этикет в письмах А.С.Пушкина..... 86
Кононенко М. Антропонимы в романе М.А.Булгакова «Мастер и Маргарита» 90

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЛІТЕРАТУР У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ

Матчук А.Л. Слово як феномен людського буття 96
Гнатів Т. О. „Українська школа" та Юліуш Словацький в контексті українсько-польського пограниччя 102
Миронюк В.М. Особливості хронотопу у творчості Марка Черемшини 105
Старух О.В. Проблема самоідентифікації жінки у повісті Н.Зборовської „Валя" 110
Синевич Б. М. Літературознавчий дискурс 20-х років: тексти і контексти 115
Нестерук С.М. „Неоміфологізм" в контексті художніх пошуків письменників XX століття 125
Матвейчук М.И. Лирическая проза о великой отечественной войне 132
Бєлова С.А. Особливості конфлікту та героя в романах Б.Акуніна 146
Мазяр В.В. Литературные портреты современников Н.А.Некрасова 152
Король О. Ю. Поетика лірико-автобіографічної оповіді в романі І.Буніна „Життя Арсеньєва" 155
Хмель В.А. Соціальні й філологічні аспекти творення антирежимного фольклору 161
Липинская О. «Евгений Онегин» А.С.Пушкина как роман в стихах: традиции и новаторство 167
Дячук І. Своєрідність поетики Йосипа Бродського (1958-1972 років творчості) 173

Басюк І. Проблема злочину і кари в романі М.Булгакова „Майстер і Маргарита” 176
Гончарук О. Гейне в українських перекладах 182

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Груба Т.Л. Проблема мовної особистості в сучасній психолінгвістиці та лінгводидактиці 187
Лещенко Г. П. Проблема формування комунікативної компетенції школярів у російській та українській лінгводидактиці 192
Свірчук Т. І. Проблема статусу соціокультурної компетенції у навчанні мов 197
Овдійчук Л. М. Взаємодія мистецтв на уроках української та зарубіжної літератури 201
Довгалець Л. Реалізація міжпредметних зв’язків на уроках української мови у 5 класах 205
Сухацька Л. Особливості побудови системи вправ з розвитку діалогічного мовлення 211
Колосинська М. Комунікативна гра як засіб реалізації мети і завдань шкільної мовної освіти 218
Хомич Н. Вивчення життя та творчості Ольги Кобилянської у школі на основі особистісно зорієнтованого навчання 222
Шолудько О. Вивчення життя і творчості Василя Стуса у школі із застосуванням методу проектів 227

Відомості про авторів 232

Наукове видання

М а т е р і а л и
міжвузівського семінару
„Слов'янські мови та літератури:
історія, сучасний стан та перспективи розвитку"

Упорядник – **Самборська І.М.**
Відповідальний за випуск – **Сербіна Т.Г.**
Комп'ютерна верстка – **Третяк О.Ю.**

Підписано до друку 21.11.2007 р. Формат 60х84 1/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк різографічний.
Ум. друк. арк. 12,05. Обл. вид. арк. 12,05.
Замовлення № 25/1 Наклад 100.

У збірнику вміщено статті з актуальних проблем славістики викладачів та студентів – учасників Міжвузівського славістичного семінару. Основні теми поданих публікацій стосуються питань історії, сучасного стану та тенденцій розвитку слов'янських мов і літератур (зокрема української, російської, польської та чеської), а також методики їх викладання.

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

ББК 80.4
М 34
УДК [811 + 82] = 16

Матеріали міжвузівського семінару „Слов'янські мови та літератури: історія, сучасний стан та перспективи розвитку". – Рівне: РДГУ, 2007. – 238 с.